

Dünya Bankası ve UNDP'nin Küreselleşme - Yoksulluk İlişkisine Yönelik Yaklaşımları

Dr. Selim COŞKUN*
Münir TİRELİ**

Özet

Küreselleşme kavramı, tanımlanışından etkilerinin ortaya konulmasına kadar farklı yaklaşımlara konu olmuş çağımızın önemli bir meselesidir. Küreselleşme ile doğrudan ilişkilendirilen kavramlardan biri de yoksulluktur. Yoksulluğun küreselleşme ile bağlantılı olarak daha olumsuz bir boyut kazandığı veya nispeten olumlu bir boyuta ulaştığı yönünde ortaya konulan tezlerin temelde beslendikleri iki veri sağlayıcı ve politika üretici kurum bulunmaktadır: Birleşmiş Milletler (temelde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP)) ve Dünya Bankası.

Küreselleşmenin yoksulluk üzerine olumsuz etkileri olduğunu savunan grup, daha ziyade UNDP rakamlarını kullanmayı tercih ederken; küreselleşmeyi olumlandıran bir başka grup ise Dünya Bankası'nın verilerini kullanarak savlarını temellendirmeyi tercih etmektedirler. Öte yandan, küreselleşme ile yoksulluk bağlantısını göstergeler üzerinden okumaya çalışırken, alışlagelen “Küreselleşme karşıtlarının gösterge referansı Birleşmiş Milletler iken, diğer tarafın Dünya Bankasıdır.” yönündeki genellemenin geçerliliği de tartışılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yoksulluk, UNDP, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası

Abstract

The globalization concept is an important phenomena of our age which has been subject to many different approaches from its definition to determining its impacts. One of the directly related concept with globalization is poverty. Both the thesis which suggest that poverty became worse with the occurrence of globalization and the opposite are mainly supplied by two data supplier and policy making institutions: United Nations (especially UNDP) and World Bank...

Ones that argue that globalization has negative impact on poverty mostly use the data supplied by UNDP, while ones that support globalization use the data supplied by World Bank. On the other hand, while trying to figure out the correlation between globalization and poverty by the aid of the indicators, the appropriacy of the argument that expresses the thought “ The reference of the anti-globalization thoughts are supplied from United Nations, while the opposite side is supported by World Bank” should be revised

Key Words: Globalization, Poverty, UNDP, United Nations, World Bank

---

* Dr. Selim COŞKUN
Sosyal Yardım Uzmanı / T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

* Münir TİRELİ
Sosyal Yardım Uzmanı / T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Giriş

Küreselleşme kavramı, tanımlanışından etkilerinin ortaya konulmasına kadar farklı yaklaşımlara konu olmuş bir fenomendir. Tanımlamanın niteliğine bağlı olarak mevcut etkilerinin ortaya konulmasında da önemli yaklaşım farklarına rastlamak sıklıkla mümkün olmaktadır.

Ekonomik küreselleşme, 1990'lı yıllarda ekonomik büyüme ve sosyal gelişmeye ilişkin tartışmalarda en çok kullanılan deyimlerden biridir (Erdut, 2002:1). Kazgan'a göre son çeyrek yüzyıldır, dünya ekonomisini artan bir ivme ile şekillendiren etken "küreselleşme" olmuş ve bu şekillendirme, çevre olarak tanımlanan gelişmekte olan ülkelerde jakoben yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu sürecin belirleyici etkeni ise merkez denilen en güçlü ve gelişmiş ülkeler ve onlardan kaynaklanan büyük sermaye olmuştur (Kazgan, 2005:xvii).

Kazgan, 3. Sanayi Devrimi olarak da takdim ettiği küreselleşme olgusunun en önemli mimarı olarak da ABD'yi ortaya koymaktadır. Bu anlamda, 1980'li yılların başından itibaren ABD'den kaynaklanan yeni bir ekonomik düzen anlayışı Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılmasını izleyerek neredeyse küresel kapsama ulaşmıştır. Ekonomide serbestleşme, ihracata dönük büyüme yaftasıyla sunulan yeni dönüşüm, aslında bu tanımlı çok aşan bir değişimi ateşledi. Ulus-devlet olarak son üç yüzyılı aşan bir sürede dünyaya yayılan ulusların oluşması ve örgütlenme biçimi, giderek aşındırılma ve aşılma sürecine sokuldu. Bununla da kalmadı; 1930'u izleyen yarım yüzyılda kapitalizmin aşırılıklarını törpülemeye katkı yapan ve çok ülkede ulus-devletin işlevleri arasına giren sosyalleşme askıya alınma baskısına girdi. Bu sürecin ateşleyicisi "Washington Consensus" diye bilinen ABD Hazinesi, çok uluslu şirketler ve Wall Street Üçlüsünün temsil ettiği ABD kaynaklı finans kapitali (Wade, 1999: 33-44; Kazgan, 2005: 5) .

Kazgan, ABD'nin askeri ve ekonomik gücüyle, teknolojiadaki önderliğiyle, Dünya Bankası'ndan Dünya Ticaret Örgütü'ne, IMF'den OECD'ye uluslararası kurumlardaki etkinliğiyle küresel boyutta etki yapabilen bir dünya gücünü temsil etmekte olduğunu ve önce Doğu Bloku'nun (1989), ardından da SSCB'nin dağılması (1991) ve iki kutuplu eski dünyanın tek kutuplu yeni dünyaya dönüşmesinden sonra "tek kutup"un zirvesine oturma olanağına kavuştuğunu ifade etmektedir (Kazgan, 2005: 5).

Küreselleşme ile doğrudan ilişkilendirilen kavramlardan biri; belki de en önemlisi yoksulluktur. Küreselleşmenin diğer muhtemel sonuçları gibi küreselleşme ve yoksulluk ilintisi konusunda literatürde bir mutabakat doğaldır ki sağlanabilmiş değildir. Yoksulluğun küreselleşme ile bağlantılı olarak daha olumsuz bir boyut kazandığı veya nispeten olumlu bir boyuta ulaştığı yönünde ortaya konulan tezlerin temelde beslendikleri iki veri sağlayıcı ve politika üretici kurum bulunmaktadır: Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası.

Birleşmiş Milletler, özellikle UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) örgütü ile yoksulluk kavramına çok boyutluluk getiren yoksulluk ve buna dayalı İnsani Gelişmişlik Kriteri'ni ortaya koyarken; bir Bretton Woods kurumu olarak IMF ile ortak strateji izleyen Dünya Bankası ise mutlak yoksulluk üzerine vurgu yaparak yoksulluğu gelir düzeyine indirgeyen bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Bu anlamda, küreselleşmenin yoksulluk üzerine olumsuz etkileri olduğunu savunan grup, daha ziyade UNDP rakamlarını kullanmayı tercih ederken; küreselleşmeyi olumlandıran bir başka grup ise Dünya Bankası'nın verilerini kullanarak savlarını temellendirmeyi tercih etmektedirler.

Küreselleşmenin mahiyeti ve fayda-maliyet analizi ile küreselleşmenin yoksulluğu olumlu veya olumsuz yönde etkilemesi hususunda farklılaşan iki ayrı kamuoyunun fenomeni konumlandırdıkları

rı yere göre Dünya Bankası veya Birleşmiş Milletler verilerini tercih ettikleri bir gerçektir. Öte yandan bu farklı yönlendirme işlevinin birer kutup teşkil edip etmediği, yani bu iki yaklaşımın ortak payda oluşturmadan birbirini mutlak bir biçimde geçersiz kılan bir mantığa mı sahip olduğu da tartışılması gereken bir konudur.

Bu anlamda öncelikle Birleşmiş Milletler (özellikle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)) ve Dünya Bankası yaklaşımları arasındaki farkların ortaya konulması önemlidir.

Dünya Bankası'nın Ortaya Koyduğu Anlayışın Genel Bir Değerlendirmesi

Gülten Kazgan, küreselleşme ile birlikte ulus devletin, ekonomi düzlemindeki yetkilerini giderek ulus-üstü kurumlara devretmesi durumuyla karşı karşıya kaldığını ve bunun bir ayağını ulus-üstü, neredeyse küresel çapta üyesi olan örgütler çerçevesinde alınan kararların oluşturduğunu ifade etmekte ve bu çerçevede, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen Dünya Bankası, IMF, OECD ve GATT gibi örgütlerin bu hususta bir misyon güttüklerini belirtmektedir (Kazgan, 2005: 15).

Şenses de küreselleşme ile Bretton Woods kuruluşları olan IMF ve Dünya Bankası'nın bağlantısını kabul ederek teknolojik atılımın ve ekonomik büyümenin şimdiye kadar görülmemiş bir hızda gerçekleştiği 20. Yüzyılın ikinci yarısında başta refah devleti uygulamaları revaçtayken, son yirmi yılda ise, gelişmiş ülkelerde refah devleti'nin gerilediğini ve bunun sonucunda önce az gelişmiş ülkeler ve daha sonra da geçiş ekonomileri olarak adlandırılan Orta ve Doğu Avrupadaki eski sosyalist ülkelerin çoğu kez IMF ve Dünya Bankası güdümünde uyguladıkları istikrar ve yapısal uyum politikaları aracılığıyla dışa açık piyasa ekonomisine geçiş sürecini yaşadıklarını ifade etmektedir (Şenses, 2006:17).

Şenses, bu kapsamda Latin Amerika ve Güney Sahra ülkeleri başta olmak üzere, birçok az gelişmiş ülke'nin IMF ve Dünya Bankası programları aracılığıyla hızla neoliberal ekonomi politikaları yörüngesine girmiş olduğunu ve temel ekonomi politikaları üzerindeki yetkilerini bu iki kuruluşa devrettiğini iddia etmektedir (Moon, 1996: 274; Choussudovsky, 1991: 2527; Şenses, 2006:18).

Halil Mutioğlu ise Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve GATT gibi yeni dünya düzenini veren kuruluşların ve küreselleşme sürecinin arkasındaki gücün ise ekonomisinin büyüklüğünden dolayı ABD olduğunu öne sürmektedir (Mutioğlu, 2003).

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda yoksullukla ilgili basitleştirilmiş ve indirgenmiş sayısal tanımlamalar kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Dünya Bankası ölçütleri basitliğinden dolayı genel anlamda kabul görmüştür. Dünya Bankası ilki 1990 yılında yayımlanan Dünya Kalkınma Raporu'nda mutlak ve görel yoksulluk adlı iki yaklaşım tanımlamıştır (Batmaz & Özcan, 2007: 45).

Mutlak yoksulluk; kişi başına tüketilen kalori miktarına bağlı olmakla birlikte hane, halk veya bireylerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyidir (Batmaz & Özcan, 2007: 45).

Görel yoksulluk ise, yoksulluğun ölçülmesinde asgari kalori ihtiyacının yanı sıra temel toplumsal ihtiyaçlardan barınma, eğitim, sağlık ve benzeri kültürel ve toplumsal ihtiyaçları göz önüne almaktadır. Görel yoksulluk, kişinin kendisini toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyinin saptanmasını içermektedir (Batmaz & Özcan, 2007: 45).

Her ne kadar görel yoksulluk tanımı yapılsa ve bunun içeriği teker teker ele alınsa da yoksulluk ta-

nımlamasında Dünya Bankası'nın raporlarında gelir yoksulluğuna dayanan mutlak yoksulluk tanımlarından yararlandığı görülmektedir.

Dünya Bankası 1990'dan itibaren yoksulluğu azaltma stratejilerini açıklamaya başlamıştır. Öte yandan Banka'nın süreç içinde revizyondan geçirdiği bu stratejiler de temelde yoksulluğun azaltılmasını piyasa dostu reformlara bağlamıştır. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler'in yoksulluğu algılamaları "yoksulluğun bir 3. Dünya sorunu olduğu" yönünde indirgeyici bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım ise yoksulluğun küresel boyutunu gizlemektedir. Bankanın yoksulluk sınırı olarak belirlediği günde 1 dolarlık gelir şeklindeki sınır, dünyadaki yoksul sayısını manipüle etmekte ve yoksulların bir "azınlık" olarak gösterilmesine olanak tanımaktadır. Böylelikle, Banka dünyanın sadece beşte birinin (1,2 milyar insan) yoksul olduğu gibi bir sonuca ulaşmaktadır. Böylelikle aynı standardı kullanmak suretiyle de Banka küresel bazda yoksulluğun azaldığı gibi bir iddiada bulunabilmektedir. Böylelikle, Dünya Bankası az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun azalma eğiliminde olduğunu belirtirken (World Bank, 2001:21-23) Birleşmiş Milletler kuruluşu olan UNDP, ortaya koyduğu yoksulluk (yoksunluk) ölçüm endekslerinin yanında gayet ilkel kalmasına rağmen Milenyum Zirvesi'nin hedeflerine kısmen ulaşıldığını saptamaktadır (Özdek, 2002: 3).¹

Yoksullukla mücadele, 1990'lardan 2000'lere geçerken egemen gündemde daha merkezi bir yer edinmeye başlamıştır. Örneğin Dünya Bankası 2000/2001 raporuna Yoksulluğa Saldırı (Attacking Poverty) adını vermiştir. Banka Başkanı Wolfensohn, bu rapora yazdığı önsözde "yoksullukla mücadele misyonunu" çalışmalarının merkezine aldığını bildirdi (World Bank, 2001:21-23)(Özdek, 2002: 3).

¹ Eylül 2000'de gerçekleşen Milenyum Zirvesi'nde, dünyadaki yoksulluk oranının (Günlük 1 dolar altında gelire sahip nüfusun toplama oranı) 2015 yılına kadar yarıya inmesi hedeflenmiştir.

1990'ların sonunda yoksullukla mücadele konusunda başka çalışmalar da olmuştur. Birleşmiş Milletlerden Bretton Woods kuruluşlarına ve G-8 toplantılarına kadar son birkaç yıldır yoksulluğu azaltma konusunda bir uzlaşmaya yaklaşmıştır. Öte yandan bu uzlaşma, Özdeğe göre, ne yoksulluğun nedenlerini doğru ve özeleştiril bir biçimde saptayabilmiş, ne de bu nedenleri yok etmeye yönelik bir yaklaşım sergilemiştir (Özdek, 2002: 3).

Üçüncü Dünyada yoksulluğun azaltılmasının biricik çıkar yolu olarak neo-liberal küreselleşmeden başka bir vizyona da yer verilmemektedir. Dünya Bankası, artan yoksulluktan küreselleşme politikalarını sorumlu tutmak bir yana bu politikalar doğrultusunda gerçekleştirilen reformların "yeterince başarılı olarak yürütülmemesi" nedeniyle yoksulluğu arttırdığı iddiasını sürdürmektedir. Banka, piyasa dostu reformların bazı yerlerde hızlı ya da yavaş yapılmasını başarısızlığın nedeni olarak görmekte; başarılı uygulamaların olduğu ülkelerde ekonomik durgunluğun aşıldığını iddia etmektedir (World Bank, 2001:61,62) (Özdek, 2002: 3).

Bu hususu destekleyen bir başka Dünya Bankası metni de 2002 tarihinde yayımlanan "Küreselleşme, Büyüme ve Yoksulluk" adlı rapordur.

Bu raporda küresel bütünleşmenin hâlihazırda yoksulluğun azaltılması için önemli bir güç olduğu, öte yandan küreselleşmenin tam olarak tüm ülkelerde uygulanmadığı ve daha etkin bir uygulama imkânının bulunduğu belirtilmiştir. Raporda, küreselleşmenin doğru uygulanması durumunda yoksulluğu azaltma yönünde bir etkisinin de bulunduğu; çünkü bütünleşmiş olan ekonomilerin büyüme yönünde daha fazla eğilim gösterdiklerini ve kırsalda düşük verimlilik ve ücret ile çalışanların kentle entegre olarak bu sıkıntılarını kurtulabildiklerinden bahis olunmaktadır. Söz konusu rapor şu şekilde bir sonuca bağlanmaktadır:

- Tam olarak küreselleşemediği için destek olması gereken ülkelere yönelik bir ajanda uygulanmalıdır.
- Söz konusu ajandada aşağıdaki kombinasyona yer verilmelidir:
  - Daha iyi bir yatırım iklimi oluşturmak için politika reformu
  - Sağlık ve eğitimdeki problemlere yönelik kalkınma yardımları
  - Halkın daha ehven yerleşimlere göç ettirilmesi (World Bank, 2002;1-2)

Dünya Bankası'nın aynı zamanda Küresel Ekonomik Beklentiler (Global Economic Prospects) raporu üzerinden de küreselleşme ile yoksulluk arasındaki olumlu-anlamli ilişkiye vurgu yaptığını görmekteyiz. Bu veriler de Singh-Dhumale gibi araştırmacılar tarafından küreselleşme-yoksulluk ilişkisini olumlayan metinler kapsamında kullanılmaktadır. Finansal serbestleşme olarak tanımlanmakta olan küreselleşmenin, geçtiğimiz 20 yılda gelişmekte olan ülkelerde eşitsizliği arttırmadığı; öte yandan sosyal normların, ücret belirleme ve asgari ücret gibi işgücü piyasasına yönelik düzenlemelerin ve makro ekonomik koşul ve dalgalanmaların küreselleşme kadar eşitsizliği arttırıcı etkisi olduğu savunulmakta ve bu konuda Küresel Ekonomik Beklentiler (Global Economic Prospects) raporlarındaki veriler kullanılmaktadır (Zengingönül, 2004).

Örneğin aşağıda verildiği üzere ülke ve bölgelerin GSYİH artışları konusunda 1980'lerden 1990'lara doğru gidilirken gelişmekte olan ülkelerdeki GSYİH artışının dünya ortalamasının üzerinde olduğu ve hatta 1980'lerde en kötü durumda olan Orta ve Güney Afrıkada GSYİH konusunda nispi bir iyileşme olduğu öne sürülmektedir. Bu eğilimlere dayanarak orta ve uzun döneme ilişkin gayet iyimser tahminlerde bulunmaktadır.

Tablo 1: Gayri Safi Yurt İçi Hasılası Artışları ve Beklentileri Bakımından Dönemler İtibarıyla Ülke Grupları Karşılaştırması

	GSYİH Artışları (%) 1980'ler	GSYİH Artışları (%) 1990'lar	Orta Dönemli GSYİH Artış Beklentileri (%) 2001-2005	Uzun Dönemli GSYİH Artış Beklentileri (%) 2006-2015
Dünya Toplamı	1,3	1,2	1,1	2,1
Yüksek Gelirli Ülkeler	2,5	1,8	1,5	2,4
OECD	2,5	1,8	1,5	2,4
ABD	2,2	2,2	1,6	2,4
Japonya	3,5	1,2	0,4	2,0
AB	2,1	1,7	1,9	2,4
OECD Harici Ülkeler	3,3	3,6	1,7	3,3
Gelişmekte Olan Ülkeler	0,7	1,6	2,4	3,5
Doğu Asya ve Pasifik	5,6	6,4	5,1	5,4
Avrupa ve Orta Asya	0,7	-1,9	3,3	3,4
Latin Amerika ve Karayipler	-0,9	1,6	0,3	2,6
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	-0,6	1,0	1,3	1,3
Güney Asya	3,4	3,3	3,5	4,0
Orta ve Güney Afrika	-1,2	-0,4	0,8	1,6

Kaynak: World Bank: Global Economic Prospects, 2003, s.29-30 (Zengingönül, 2004)

Küresel ekonomik beklentiler raporlarında Günde 1 Doların altında yaşayan nüfus oranı üzerinden yapılan yorumlarda geleceğe yönelik projeksiyonlar görmek mümkündür. Aşağıda yer alan Günde 1 Doların Altında Gelirle Yaşayan Dünya Nüfusu (%) isimli tabloya dayanılarak oluşturulan raporda dünyadaki yoksul insan sayısındaki oransal gerilemenin artarak süreceği ileri sürülmektedir. Öyle ki 1990 ile 1999 yılları arasında yoksulluğun arttığı "Avrupa ve Orta Asya", "Latin Amerika" ve "Orta ve Güney Afrika"da dahi 2015 yılında yoksulluğun 1990'a kıyasla önemli ölçüde azalacağı öngörülebilmektedir.

Tablo 2: Günde 1 Doların Altında Gelirle Yaşayan Dünya Nüfusu (%)

Bölge	1990	1999	2015
Doğu Asya ve Pasifik	30,5	15,6	3,9
Çin dâhil edilmediğinde	24,2	10,6	1,1
Avrupa ve Orta Asya	1,4	5,1	1,4
Latin Amerika ve Karayipler	11	11,1	7,5
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	2,1	2,2	2,1
Güney Asya	45	36,6	15,7
Orta ve Güney Afrika	47,4	49,0	46
Toplam	29,6	23,2	13,3
Çin Dâhil Edilmediğinde	28,5	25	15,7

*Kaynak: World Bank: Global Economic Prospects,
2003, s.29-30 (Zengingönül, 2004)*

Dünya Bankası'nın küreselleşme karşısında artan yoksulluk konusundaki biricik önerisi ise 1995'te kendi çatısı altında kurulan, Yoksullara Yardım için Danışma Grubunca (CGAP) oluşturulan "Mikro Finansmanın Düzenlenme ve Denetlenmesi"ndeki Temel Prensipler" başlıklı dokümandır (CGAP Guideline, 2003, Erdemir, 2008).

Profesör Muhammed Yunus'un 1976 yılında başlattığı Grameen Bankası projesi ile ortaya çıkan mikrokredi uygulaması 1983 yılında bir banka haline gelmişti (Latifee, 2008). Dünya Bankası tarafından oluşturulan CGAP (Yoksullara Yardım İçin Danışma Grubu) ise mikrokredi uygulamalarını destekler biçimde finansal hizmetlere erişen yoksulların bireysel ve hanehalkı düzeyinde refah durumlarının finansal hizmetlere erişme imkânı olmayanlara nazaran daha çok arttığı yönünde kamuoyu oluşturulmasına katkı sağlamaktadır (Morshed, 2008). Öte yandan, Adaman'ın da belirttiği gibi mikrokredi uygulamasının yoksullukla mücadelede belli kazanımlar sağlamış olduğu inkar edilemezse de, mikrokredi ile yapısal nedenlere dayalı bir yoksulluk sorununun üstesinden gelinebileceğini savunmak doğru değildir (Adaman, 2008).

Özetle, Dünya Bankası, yoksulluğu- her ne kadar zamanla anlayışını çok boyutlu yoksulluk unsurları ile revize etmeye çalışsa da- tek boyutlu, yani gelir bazlı bir sorun olarak gören bir yaklaşımı temsil etmekte olup-varolan sorunun çözümünde mikro kredi gibi ulus devlet tarafından gerçekleştirilmeyen tali çözümlere yer vermektedir.

Birleşmiş Milletlerin Ortaya Koyduğu Anlayışın Genel Bir Değerlendirmesi

Birleşmiş Milletler, yoksulluk alanında UNICEF, UNDAF; WFP ve UNDP gibi kuruluş/programları ile çalışmalar yürüten ve etkin bir rol üstlenen bir çerçeve kuruluştur. Hatta bir önceki bölümde bahsedilen Dünya Bankası ve IMF gibi Bretton Woods kuruluşları da sonradan Birleşmiş Milletler sistemi içerisine dâhil edilmiş Uzmanlaşmış Ajanslardır (Specialized Agencies)(http://www.un.org/aboutun/chart_en.pdf).

Öte yandan, her ne kadar böylesine bir ilişki olsa da bu kurumlar birebir BM organları olmadıkları için Birleşmiş Milletler anlayışı kapsamında değerlendirilmeyeceklerdir. Nitekim, bu Uzmanlaşmış Ajanslar birebir BM kuruluşu olmayıp, otonom bir yapı sergilemektedirler (Birleşmiş Milletler, The United Nations System, http://www.un.org/aboutun/chart_en.pdf).

Bu nedenle, bölümde BM anlayışı olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) konu edilecektir.

UNDP, İnsani Gelişme Endeksi olarak tabir edilen ölçütlerle yoksulluk kavramını geniş ve çok boyutlu bir kavram olarak ele almaktadır.

UNDP'nin İnsani Gelişme yaklaşımının kuramsal temelini A.K. Sen'in dilimize yeterlilikler (Senes, 2003, güç ve kapasite olarak çevirmiştir) olarak çevirebileceğimiz "capabilities" kavramı oluştur-

maktadır (Osmanî, 2005). Yeterlilik, var olan refah düzeyi ve kalkınma sürecinde seçeneklerini genişletilme seçenekleri ve bu seçenekleri artırmak için hayatlarında olabildikleri ve yapabildikleri şeyler toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bu yeterlilikler arasında insani gelişme için uzun ve sağlıklı yaşama, bilgili olma, iyi bir hayat standardına ulaşmak için gerekli kaynaklara erişim ve toplumun yaşamına katılma en önemlileri olarak öne çıkmaktadır (Şenses, 2003: 101; UNDP, 2001: 9).

Küreselleşme kapsamında ise UNDP, “kapsayıcı küreselleşme” (inclusive globalization) kavramını ön plana çıkarmıştır.

UNDP, yine kendi sayfasında geçen birkaç on yılda oluşan ekonomik ve mali küreselleşmenin en mağdur ve en fakir kesimler üzerinde direkt etkilerinin olduğunu, Asya mali krizi, Aşırı Borçlu Yoksul Ülkeler İnisyatifi (Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative) ve Çok Taraflı Borç Yardımı İnisyatifi (Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI)) gibi oluşumların gerekliliğinin tanınması, Seattle ve Cancundaki Dünya Ticaret Örgütü başkanlık zirvelerinin başarısızlığı ve yakın zamanda Cenovadaki Doha Toplantısı'nın belirsiz süre için askıya alınmasının insani gelişim tahayyülünü yeniden gündeme getirdiğini savunmaktadır (<http://www.undp.org/poverty/inclglob.htm>).

UNDP, insani gelişim tahayyülüne dayalı bir içerici küreselleşmeyi amaç edinmiştir. UNDP, taraf olma fonksiyonun yanı sıra; politika tavsiye hizmetleri ve kapasite geliştirme hususunda desteklere de yer vermektedir.

UNDP, gerek yayınlarında, gerekse Başkanı Kemal Derviş'in açıklamalarında mevcut küreselleşmeyi eleştirmekten geri durmamaktadır. Yılda dört sayı çıkan “Compact Quarterly” dergisindeki “Güney'deki Çokuluslu Şirketlerin Yükselişi, İçerikli Bir Küreselleşmeye Doğru” başlıklı yazısında Derviş;

“Küreselleşme, uluslara, önceki dönemde olduğundan daha yakın bir ilişki ve halkın sosyo politik ve ekonomik kaderlerinin birbirine sarmal olmasını sağladı. Buna kimsenin itirazı yok. Ancak bu süreç herkese eşit ölçüde yarar getirmedir.

...Küreselleşme temel olarak dünya ekonomisinin mimarisini tahrip etmiş bulunuyor. En dramatik ve olumlu bazı değişiklikler, gıda sağlama beslenme açısından bakıldığında, gelişmekte olan dünyadan kaynaklanmıştır” ifadelerini kullanmıştır
*(“Derviş Küreselleşmeyi Eleştirdi”,
Sabah Gazetesi, 2006)*

Bu anlamda, UNDP'nin küreselleşmeye bakışı, Dünya Bankası gibi küreselleşmenin birebir tarafı ve aracısı olmamasından dolayı, Banka'ya nispetle dışarıdan bakan bir tavır biçimindedir. UNDP ve Birleşmiş Milletler, kendilerini küreselleşme gibi bir misyonun sahibi değil; bu durumu veri olarak kabul eden bir tavırda görmektedirler. Dünya Bankası'nda olduğu gibi küreselleşmeyi esasen faydalı bir unsur olarak kabul edip, etkinliğinin artırılması gerektiğini öne sürmüyüp; küreselleşmenin başarısız bir süreç olduğu, öte yandan insani gelişim kriterleri ile revize edildiği takdirde bu zararlı etkilerin bertaraf edileceği öne sürülmektedir.

UNDP yaklaşımı, küreselleşmeye olumlu olarak yaklaşanlarca eleştirilmiştir. Martin araştırması bu anlamda önemli bir örnektir. Martin, 1999 İnsani Gelişim Raporu'nda ifade edilen “dünyada gittikçe artan yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin çok rahatsız edici boyuta geldiği” yorumunu kötümser bir görüş olarak nitelendirmektedir. Bu kötümser görüşe, 1999 tarihli İnsani Gelişim Raporu'nun da bu görüşü destekleyenlere hizmet ettiği iddiasına yer verilmektedir. Bu anlamda olumlu yaklaşım sahipleri, İnsani Gelişim Raporu'nu (1999 yılı) şu şekilde eleştirmektedir:

Ülke içi eşitsizlikleri artırması hususunda raporda şu ifadeler yer almaktadır: "Doğu Avrupa'nın geçiş ekonomileri, bugüne kadar karşılaştıkları en hızlı eşitsizliği yaşadılar. Gelir eşitsizliği Çin, Endonezya, Tayland ve diğer Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde de yaşandı. Son dönem çalışmaları OECD ülkelerinde de 1980'ler boyunca ve 1990'lı yılların başlarında eşitsizliğin arttığına işaret etmektedir. 19 OECD ülkesi içinde sadece bir tanesi az bir gelişme göstermiştir.

(Zengingönül, 2004)

Martin, bu rapor içerisinde yer alan bir tabloda Ukrayna, Rusya ve Litvanya'da eşitsizlik gerçekten artmış gözükürken, Macaristan ve Polonya'da hemen hemen bir artma olmadığını ve Güneydoğu Asya'daki eşitsizliğin de abartılı bir biçimde arttığının öne sürüldüğünü söylemektedir. Öte yandan, Martin, Endonezya'nın gini katsayısının² 1970-1990 tarihleri arasında %16,6; Güney Kore'nin Gini'sinin 1980-1988 arasında %15,2, Hong Kong'unkinin ise 1981-1991 arasında %10,2 oranında azaldığını belirtmektedir (Zengingönül, 2004).

Bir başka eleştiri de rapor tarihinde 29 OECD üyesi ülke varken neden sadece 19 ülkenin verisinin alındığıdır (Zengingönül, 2004)³.

2 Gini katsayısı; gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmeye yarayan bir katsayıdır. İtalyan istatistikçi Corrado Gini tarafından geliştirilen Gini katsayısı 1912 tarihli bir makaleye dayanır. Katsayı 0 ile 1 arasında değerler alır ve yüksek değerler daha büyük eşitsizliğe tekabül ederler. Örneğin herkesin aynı gelire sahip olduğu bir toplumun Gini katsayısı 0 iken tüm gelirin bir kişide toplandığı (birden çok kişinin mensup olduğu) toplumun Gini katsayısı 1'dir. Bu sayı Lorenz Eğrisinin şekline bağlıdır.

3 Birleşmiş Milletlerin web sayfasında bakıldığında verisi kullanılmayan ülkelere sadece iki tanesinin (İzlanda ve Çek Cumhuriyeti) 1980'ler boyunca gini katsayısının hesaplanmadığı; ancak diğer ülkeler için mevcut olduğu ortaya konulmaktadır. Açıklanmayan ülkeler arasında örneğin Türkiye'nin 1973-1987 yılları arasında gini katsayısının %15 oranında düştüğü de ifade edilmektedir. Benzer dönemlerde Meksika %7, Kore %15'lik bir düşüş göstermiştir. Birleşmiş Milletler bu anlamda kendi raporlarında halihazırda olan verileri (özellikle de gini katsayısı düşen ülkelere ait verileri) bir başka kuruluşunun raporunda kullanılmamakla eleştirilmektedir. Öte yandan UNDP tarafından sonradan yayımlanan raporlarda ise bu sorunun çözüldüğü görülmekte ve bu nedenle bu konudaki eleştiri tarafımızdan haklı bulunmamaktadır.

Diğer iki eleştiri ise şu şekildedir:

İnsani Gelişim Raporu'nda ülkeler arası eşitsizliklerin ölçümü ile ülke içi eşitsizliklerin ölçümünde farklı yöntemin kullanılıyor olması bir eleştiri konusudur. Ülke içi eşitsizlikte gini katsayısı kullanılırken, ülkeler arası karşılaştırmalarda kişi başına düşen milli gelir hesabı kullanılmakta ve bu hesaplamada en son döviz kurları ve satın alma gücü paritesi dikkate alınmamaktadır.

Eğer Summers ve Heston'ın satınalma gücü paritesini kullanarak en fakir %20'lik dilimi en zengin %20'lik dilimle karşılaştırarak tekrar hesaplırsak 20'den 60 hatta 70 kata çıkan eşitsizlik oranları şu şekilde değişmektedir: 1960 yılında 11,3 kat iken 1980 yılında 15,9 kata çıkmakta, ancak 1998 yılında hafif bir azalma ile 15,09'a gerilemektedir. Bu durumun nedeni yoksul ülkelerde hayatın daha ucuz olmasında yatmaktadır (Zengingönül, 2004).

2. Dünya Savaşı sonrasında satın alma gücü paritesine göre yapılan ve 115 ülkeyi kapsayan bir araştırma, ülkeler arası eşitsizliğin azalma içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. 1970'lerin sonlarına kadar ülkeler arası eşitsizlik verilerinde farklılaşma başladığı, 1980'ler ve 1990'larda düzeylerin birbirine yaklaştığı ifade edilmektedir. Bu trendin ise 1960'lardan bu yana sürdüğünü teyit eden araştırmalar da bulunmaktadır (Zengingönül, 2004).

Küreselleşmenin eşitsizlik, yoksulluk ve gelişme üzerinde olumlu etkisi olduğunu savunanlardan biri de olan Norberg, küreselleşme karşıtlarının çoğunluk daha iyi ekonomik durumda olsa bile farkın büyüdüğünden ve varlıklı kişi ile ülkelerin diğer ülkelere göre varlıklarını oransal olarak daha fazla arttırdıklarına yer vermekte olduğunu ifade etmekte ve bu tespiti karşı çıkmaktadır. Bu konudaki itirazı şu şekildedir:

"Eşitsizliğin arttığı savı isabetli değildir. Küresel eşitsizliğin artışının dayanağı büyük ölçüde UNDP

rakamlarına ve 1999 yılı İnsani Gelişim Endeksi rakamlarına dayanmaktadır. Bu rakamlarla ilgili sorun, satın alma gücü paritesine dayanmamasıdır. Bu ayarlama olmadığı için rakamlar sözkonusu paranın uluslararası değerini göstermekten başka bir şey ifade etmemektedir”

(Zengingönül, 2004).

Yasemin Özdek, 1990’lar itibarıyla Birleşmiş Milletlerde yoksulluğu bir insan hakları sorunu olarak gören bir yaklaşımın da gündeme gelmeye başladığını; böylece dünya çapında artan yoksulluk konusunda bir dizi bildiri, karar ve rapor yayımlandığını ifade etmektedir. Bu kapsamda, 1993 yılında Viyana’da düzenlenen İnsan Hakları Konferansı’nda aşırı yoksulluk ve toplumsal dışlamanın insanlık onuruna aykırı olduğunun ilan edildiği ve (Vienna Declaration and Programme of Action, par.25) 1996 yılında da Birleşmiş Milletlerin “İnsan Hakları ve Aşırı Yoksulluk” başlığı altında bir karar alarak, aşırı yoksulluğun insan haklarından tam ve etkin yararlanmayı engellediği ve bazı durumlarda yaşam hakkına tehdit oluşturduğunu belirttiğini örnek olarak göstermiştir (Resolution 51/97, 12 December 1996) (Yearbook of United Nations, Vol.50, 1996, s.650) (Özdek, 2002: 38).

Sapancalı ise Dünya Bankası’nın yoksulluk yaklaşımının tek boyutlu bir gelir yoksulluğu anlayışı taşıırken; Birleşmiş Milletler’in bir alt kuruluşu olan UNDP’nin yaklaşımının sosyal dışlama kavramına dayanan yoksunluklara dayanmasından dolayı tercih edilmesi gereken bir durum oluşturduğunu ifade etmektedir.

Sapancalı, bu konuyu şematik bir biçimde şu şekilde özetlemektedir:

Tablo 3: Tek-Çok Boyutlu Yoksulluk

	Statik Sonuç	Dinamik Süreç
Tek Boyutluluk (Gelir)	Yoksulluk	Yoksullaşma
Çok Boyutluluk	Yoksunluk	Sosyal Dışlama

Kaynak: Sapancalı, 2005:60

UNDP’nin çok boyutlu bir durum olarak kabul ettiği yoksunluğun ve dinamik bir süreç olarak sosyal dışlamanın çözümü olarak 1990 yılında ortaya koyduğu İnsani Gelişim Endeksi bugün de Dünya Bankası’nın gelir bazlı anlayışı karşısında alternatif olarak bulunan bir husustur. İnsani Gelişim Endeksi, iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardı esasına dayalı bir insani gelişim tanımından yola çıkarak gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşmakta; ekonomik sosyal ve siyasi göstergeleri ekonomik büyümeyle ilişkilendirmekte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin durumlarını birlikte izleyerek uluslararası karşılaştırmalar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır (Sapancalı, 2005: 60).

Üçüncü bölümde de belirtildiği üzere İnsani Yoksulluk Endeksi ile ülkeler temel olarak yüksek, Orta ve Düşük gelişmişlik düzeyine göre ayrılmaktadır. 1995-2004 arası veriler karşılaştırıldığında Namibya, Svaziland, Togo, Güney Afrika, Sudan, Kenya, Yemen ve Moritanya’nın insani gelişmişlik düzeyinin düştüğünü görmekteyiz. Bu durum özellikle, Sahra Altı ülkelerde yoksulluk düzeyinin yıllar içinde arttığını vurgulamaktadır. Aynı veriler ışığında orta ve yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde indeks iyileşmesinin kısıtlı olduğu gözlemlenebilmektedir (UNDP, 2006: 288-291).

2006 İnsani Gelişim Raporu’nun bir başka vurgusu da Dünya Bankası’nın gelir bazlı yaklaşımının gerçek yoksulluk boyutu konusunda yetersizliğini vurgulamaya yöneliktir. Aşağıdaki tabloda (Tablo: 5.2) İnsani Yoksulluk Derecesi ile Gelir Yoksulluğu arasındaki fark pozitif olan; yani gelir yoksulluğu puanının üstünde bir insani yoksulluk yaşayan ülkelere ilişkin bir liste sunulmuştur. Bu listede ülkemiz, Kenya ve Mali’de gelir yoksulluğu ile insani yoksulluk hemen hemen eşitken Tunus, İtalya, Etiyopya, Cezayir ve Fas gibi ülkelerde fark alabildiğince genişdir.

Bu tabloda dikkat çekici olan husus, hesaplama farkının sadece en kötü durumda olan Sahra Altı Afrika ülkelerinde değil çoğunlukla Orta İnsani Gelişmişlik Düzeyi'ne sahip olan ülkelerde görüldüğü; yani Dünya Bankası'nın yoksulluğun azaltılması konusunda iyi durumda değerlendirdiği Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Güney Asya ülkelerinde de yoksulluğun Dünya Bankası oranlarının çok üstünde olduğu görülmektedir.

Bu anlamda, UNDP verileri küreselleşme ile birlikte yaşanan yoksulluğun azalması tezinin kısmen de olsa yalanlanmasına neden olan bir bakış açısı ve bunun sonucunda oluşmuş veriler ortaya koymaktadır. Kısmen olmasının nedeni ise yoksul ve gelişmekte olan ülkelerle ilgili geçmişe yönelik veri elde etmenin güçlüğünden ileri gelmektedir. Gelişmiş ülkelere ait 1975 yılı verilerine rahatlıkla ulaşılabirken; az gelişmiş ülkeler arasında 2000 yılı verisi bulunmayan ülkeler bulunmaktadır.

Öte yandan, Yasemin Özdek'in Dünya Bankası'nı eleştirdiği gibi, UNDP'nin yoksulluk tablosunun sadece Sahra Altı Afrika ile sınırlı marjinal düzeyde bir yoksulluğu resmetmediği de bir gerçektir.

Tablo 4: İnsani Yoksulluk Derecesi ile Gelir Yoksulluğu (Günde 1 Dolar Altı Gelir) Arasındaki Derece Farkı

Ülke	İnsani Yoksulluk Derecesi ile Gelir Yoksulluğu (Günde 1 Dolar Altı Gelir) Arasındaki Derece Farkı	İnsani Gelişmişlik Kategorisi
Türkiye	1	O.İ.G.D.*
Kenya	1	D.İ.G.D.**
Mali	1	D.İ.G.D.
Nijer	3	D.İ.G.D.
Nepal	4	O.İ.G.D.
Bangladeş	5	O.İ.G.D.
Ürdün	6	O.İ.G.D.
Kamerun	6	O.İ.G.D.

Domestik Cumhuriyeti	7	O.İ.G.D.
Guatemala	7	O.İ.G.D.
Lesotho	8	D.İ.G.D.
Malezya	9	Y. İ. G. D.***
Endonezya	9	O.İ.G.D.
Moritanya	9	D.İ.G.D.
Sri Lanka	10	O.İ.G.D.
Pakistan	10	O.İ.G.D.
Güney Afrika	11	O.İ.G.D.
Mozambik	11	D.İ.G.D.
Tayland	13	O.İ.G.D.
Benin	14	D.İ.G.D.
Mısır	18	O.İ.G.D.
Senegal	18	D.İ.G.D.
Jamaika	20	O.İ.G.D.
Yemen	21	D.İ.G.D.
Burkina Faso	21	D.İ.G.D.
Botswana	22	O.İ.G.D.
İran	23	O.İ.G.D.
Tunus	26	O.İ.G.D.
Ivori	26	D.İ.G.D.
Etiyopya	26	O.İ.G.D.
Cezayir	31	O.İ.G.D.
Fas	37	O.İ.G.D.

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2006 verilerinden hazırlanmıştır. Sayfa: 292-295

Özdek, Birleşmiş Milletler'in UNDP özelinde göstergesel yaklaşımını onaylamakla birlikte, kurumu, iki yönden eleştirmektedir:

Eleştirilerin birinci boyutu Global Compact (Küresel Sözleşme) üzerinden gerçekleşmektedir. Küresel Sözleşme adı verilen Birleşmiş Milletler oluşumu ilk olarak 1995 yılında Kopenhag'da gerçekleştirilen "Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesi" ile günde-

* O.İ.G.D.: Orta İnsani Gelişmişlik Düzeyi;

** D.İ.G.D.: Düşük İnsani Gelişmişlik Düzeyi;

*** Y.İ.G.D.: Yüksek İnsani Gelişmişlik Düzeyi

me geldi. Birleşmiş Milletlerin kurucu rol oynadığı zirve, yoksulluğun önlenmesini “insanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik bir zorunluluğu olarak kabul etmiş; ancak, bu zorunluluğun serbest piyasa ideolojisinin bir parçası olduğuna vurgu yapmıştır. Bu nedenle, çelişkili bir biçimde zirvede hem küresel piyasa sistemi politika olarak benimsenirken, hem de yoksulluğun arttığı tespitine yer verilmiştir (Özdek, 2002: 2).

Küresel sermayeye yönelik açılıma dayalı bu anlayış, 1990’lar boyunca devam etmiştir. Global Compact, yani küresel sözleşme de bu açılımın bir sonucudur. Davos’ta düzenlenen 1999 Dünya Ekonomik Forumu’nda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan’ın sermaye liderlerini küresel piyasaya insani bir yüz vermek için çağırması üzerine Birleşmiş Milletler’in şirketlerle bütünleşme süreci de kendiliğinden başlamıştır. Temmuz 2000’de BP(British Petroleum), Shell ve Nike gibi firmalar toplanarak şirket yurttaşlığı (corporate citizenship) fikrine dayalı olarak çevre, emek ve insan hakları konusunda şirketlerin uyması gereken hususları belirleyerek Global Compact’a katılmışlardır (Özdek, 2002: 37).

Global Compact, şirketlerin uyacakları standartları belirlerken bu standartlara uyum hususunda şirketlere yönelik bir denetim mekanizması getirmemektedir. Bu tarz bir kontrol mekanizmasının kurulmasına ilişkin girişimler de Amerika Birleşik Devletleri tarafından engellenmektedir. Örneğin, Birleşmiş İnsan Hakları Komisyonu’nun bağımsız üyelerden oluşan alt komisyonu olan “Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu” tarafından çok uluslu şirketler ve insan hakları üzerine kurulan bir çalışma grubu, şirketlerin insan hakları konusunda uyması gereken standartları belirlemiş ve bu standartların hukuksal olarak bağlayıcı olmasını ve şirketlerin üzerine sorumluluk yüklenmesini kararlaştırmıştır. Bu durum karşısında Amerika Birleşik Devletleri tarafından bu çalışma grubunun feshi istenmiştir (Özdek, 2002: 38).

Bu anlamda, Özdek, yoksulluk sorununu gündeme dâhil eden Birleşmiş Milletler’in yukarıda aktarılan yaklaşımı ile şirket yurttaşlığı kavramlarının çelişkili bir yapı olduğu üzerinde durmaktadır. Özdek, yoksullukla ilgili Birleşmiş Milletler vurgusunun şirket yurttaşlığının meşruiyetinin sağlanmasına yönelik bir vitrin çalışmasının ötesinde bir mahiyet göstermediğini iddia etmektedir (Özdek, 2002: 38).

Özdek’in ikinci eleştirisi ise Milenyum Gelişme Hedefleri’nde yer alan göstergelere odaklanmaktadır. Özdek’e göre Milenyum Gelişme Hedefleri metninin oluşturulmasına giden süreç şu şekilde başlamıştır:

Dünya Bankası’nın, 1990’dan itibaren yoksulluğu azaltma stratejilerini açıklamaya başlamış ve zamanla gözden geçirdiği bu stratejileri de temelde yoksulluğun azaltılması için piyasa dostu reformlara bağlamıştır. Bu yaklaşım ise yoksulluğun küresel boyutunu gizlemektedir. Bankanın yoksulluk sınırı olarak belirlediği günde 1 dolarlık gelir şeklindeki sınır, dünyadaki yoksul sayısını manipüle etmekte ve yoksulların bir “azınlık” olarak gösterilmesine olanak tanımaktadır. Böylelikle, Banka dünyanın sadece beşte birinin (1,2 milyar insan) yoksul olduğu gibi bir sonuca ulaşmaktadır. Böylelikle aynı standardı kullanmak suretiyle de dünyada yoksulluğun azaldığı gibi bir iddiada bulunabilmektedir. Böylelikle, Dünya Bankası az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun azalma eğiliminde olduğunu belirtirken (World Bank, 2001, s.21-23); Birleşmiş Milletlerin Eylül 2000’de gerçekleşen Milenyum Zirvesi’nde oluşturulan Milenyum Gelişme Hedefleri’nde kendi kriterleri olan İnsani Gelişim Endeksi’ni değil, Dünya Bankası’nın gelire dayalı yoksulluk hedeflerini ortaya koyması sonucunda ise yoksulluk rakamlarında gerileme olduğunu müjdelemeye başlamıştır. İnsani Gelişim Endeksi’ni ortaya koyan UNDP ise çelişir bir biçimde Dünya Bankası’nın kriterlerini kullanarak Milenyum Zirvesi’nin hedeflerine kısmen ulaşıldığını saptayabilmektedir (Özdek, 2002: 3).

Dünya Bankası ile UNDP yaklaşımları halen iki farklı görüş yanlılarıncı farklı biçimlerde kullanılsa da zamanla Dünya Bankası'nın gelir bazlı yaklaşımında bir revizyon yaşandığını da belirtmek gerekmektedir.

Nitekim, 1950'lerden bu yana Dünya Bankası'nın yoksulluk politikalarında her on yılda bir Gelişme Raporları'na da yansıyan değişiklikler meydana gelmiştir. Dünya Bankası, 1950 ve 1960'larda fiziki sermayeye ve altyapıya yapılan büyük yatırımları gelişmenin ve yoksullukla mücadelenin en önemli aracı olarak kabul etmiştir. 1970'li yılların başlarında Dünya Bankası sermaye birikiminde sanayileşmeye dayalı büyüme modelinin gelir dağılımını bozduğu ve gelişmenin yoksulluğu önlemeyi de dikkate alması gerektiği üzerinde durdu. Banka temel ihtiyaçlar ve büyümeyle birlikte yeniden dağıtım stratejilerinin oluşturulmasında büyük rol oynadı (Coşkun ve Tireli, 2008: 35,36).

Bu yıllarda fiziki yatırımın yeterli olmadığı ve eğitim ve sağlığın da en az fiziki yatırımlar kadar önemli olduğu görüşü ağırlık kazandı. 1980 Dünya Gelişme Raporu (World Development Report) bu anlayışı temsil etmekte ve sağlık ve eğitim alanındaki gelişmenin sadece kendi başlarına değil aynı zamanda yoksul insanların gelirini artıran bir etkisi de olduğunu ifade etmektedir.

1980'lerde de borç krizleri ve küresel durgunluk sonucu yoksullukla mücadelenin vurgusu bir kez daha değişti ve ekonomi yönetiminin iyileştirilmesi ve piyasa güçlerinin rolü öne çıktı. 1990'lara gelindiğinde "yönetişim" ve kurumlar öne çıktı ve yerel ve ulusal düzeyde savunmasızlık (vulnerability) sorunları gündeme geldi. 1990 Dünya Kalkınma Raporu iki parçalı bir strateji önerdi: Bu strateji, altyapıya yatırım ve açık ekonomi yoluyla emek yoğun büyüme ve yoksullara sağlık ve eğitimle temel hizmetlerin sağlanmasından oluşmaktadır (Şenses, 2006: 41- 42; World Bank, 2000: 6; Coşkun ve Tireli, 2008).

2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu'nda yoksullukla mücadelede daha kapsamlı bir strateji geliştirildiğine tanık oluyoruz. Stratejinin geliştirilmesinde 1990 sonrasında değişik disiplinlerce yapılan yoksulluk çalışmalarının etkisinin görüldüğü söylenebilir. Aşağıda açıklandığı üzere bu stratejinin üç temel unsuru bulunmaktadır: yoksullara yönelik yeni fırsatlar yaratılması, yoksulların güçlendirilmesi ve risklere karşı güvenliğin artırılması (Şenses, 2003: 43; World Bank, 2001: 6).

Gelinen nokta itibarıyla Dünya Bankası yoksulluğu çok yönlü bir kavram olarak ele almakta ve yoksulluğun teorik çerçevesine gelir ve tüketim yoksunluğuna dayalı geleneksel tanımının dışında 1990 raporunda yer verildiği gibi eğitim ve sağlığa erişim, toplumsal ve politik hayata katılım gibi unsurları da dâhil etmektedir. Bu kapsamda 2000'li yıllardan bu yana Dünya Bankası yoksulluk kavramını daha genişleterek kırılabilirlik - savunmasızlık - (vulnerability), riske açık olma (exposure to risk), söz hakkı olmama (voicelessness) ve güçsüzlüğü (powerlessness) de yoksulluk kapsamına almıştır (Coşkun, Tireli, 2008). Öte yandan, bu kapsam ve tanımlama sadece teorik düzeyde kalmış ve ölçüm metodolojisinin içerisinde yoksulluk halen gelir yoksulluğu kapsamında değerlendirilmiştir. Gelir yoksulluğu haricinde eşitsizlik, erken ölüm vb. kriterler ise bağımsız olarak değerlendirilmiş olup, bir endeks olarak kapsamamıştır.

Birleşmiş Milletler ise çok boyutlu bir yoksulluk kavramını savunmuş ve teorik çerçevesini gelir yoksulluğu kapsamının ötesinde çok boyutlu bir yoksulluk tanımı ile çizmiştir. Bu anlamda, Amartya Sen'in yoksulluk tanımı UNDP'nin İnsani Gelişim Endeksleri'nin de ilham kaynağı olmuştur. Bunun yanı sıra, UNDP'nin Kemal Derviş nezdinde varolan küreselleşmeye yönelik eleştirileri ile UNDP'ye bir yanı sıra küreselleşme karşıtı bir tavrın temsilcisi gibi bir görev addedilmiştir. Öte yandan, Birleşmiş

Milletler'in Küresel Anlaşma (Global Compact) ile piyasa aktörleri ve şirket vatandaşlığı kavramını yoksulluk çerçevesinin içine çekmesi ve akabinde 2000 yılında düzenlenen Milenyum Zirvesi'nde koyduğu "yoksulluğun 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi" yönündeki hedefte "günde 1 doların altında gelir sahibi olmak" şeklindeki Dünya Bankası yaklaşımını içeren kriteri kullanması ve çelişir bir biçimde bu kriterin yerine getirilip getirilmediği konusundaki izlemenin UNDP tarafından yapılması bu iki kurumun birbirine yaklaştıklarının bir ifadesidir. Aynı şekilde Dünya Bankası'nın Birleşmiş Milletler'in Milenyum Kalkınma Hedefleri'nin (Millenium Development Goals) gerçekleşme oranlarına ilişkin olarak Bangladeş, Endonezya, Hindistan, Nepal, Bolivya, Peru, Honduras ve Mali'de yaptığı (2003) çalışmalarda da mikrokredinin yararlarına vurgu yapması (Morshed, 2008) bu iki kuruluşun bir başka ortak paydasını oluşturmaktadır.

Bu yaklaşımın bir başka kriteri de Dünya Bankası'nın Birleşmiş Milletler kuruluşu olarak sayılması ile birlikte BM belgelerinde uzmanlaşmış aracı kurum olarak zikredilmiş olmasıdır.

Bu anlamda, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası'nın tamamen ayrı bir küreselleşme-yoksulluk ilişkisi tahayyülü içerisinde oldukları iddiasını dile getirmek mümkün görünmemektedir.

Sonuç

Birleşmiş Milletler (Özellikle UNDP) ve Dünya Bankası, günümüzün en çok tartışılan olgularından biri olan küreselleşmenin yoksullukla ilişkisinin tanımlanışı konusunda kanaat oluşturan veya kanaat oluşumuna yardımcı olan iki kuruluştur.

Küreselleşmenin yoksulluğu azalttığı yönündeki görüşler bu sürecin başlangıcı ile birlikte ülkelerin durumlarında (Yoksulluk oranları, Gayri Safi Milli Hâsıla vb.) bir iyileşme olduğunu ortaya koymakta

ve UNDP'nin göstergelerinde GSMH deflatörünün hatalı kullanıldığı ve eşitsizliğin hesaplanmasında farklı standartların kullanıldığını ortaya koyarak bu kuruluşu eleştirmekte ve ülkelerin tamamında iyileşme varken bir kısmının daha az iyileşmesinde sakınca olmadığı üzerinde toplanmaktadır.

Küreselleşmenin yoksulluğu arttırdığı yönündeki görüşler ise Dünya Bankası'nın gelir yoksulluğuna dayalı yönteminin gerçek yoksulluğu yansıtmaktan uzak olduğu, refah devletlerinin ve ulus devletin geriye çekilmesine neden olarak şirket vatandaşlığı kavramını körüklediği bu nedenli yoksulluk ve özellikle eşitsizliği arttırdığını iddia etmektedir.

Birleşmiş Milletler, özellikle UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) örgütü ile yoksulluk kavramına çok boyutluluk getiren yoksulluk ve buna dayalı İnsani Gelişmişlik Kriteri'ni ortaya koyarken; bir Bretton Woods kurumu olarak IMF ile ortak strateji izleyen Dünya Bankası ise mutlak yoksulluk üzerine vurgu yaparak yoksulluğu gelir düzeyine indirgeyen bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Bu anlamda, küreselleşmenin yoksulluk üzerine olumsuz etkileri olduğunu savunan grup, mutlak bir biçimde Dünya Bankası'nın yaklaşımını eleştirip; çok boyutlu bir yoksulluk vurgusu yaptığı için UNDP verilerini kullanmayı tercih ederken; küreselleşmeyi olumlandıran bir başka grup ise Dünya Bankası'nın verilerini ve yaklaşımını kullanarak ve UNDP yaklaşımını (özellikle eşitlik konusundaki görüşleri ve pek çok ülke verisinin elinde bulunmasını) eleştirerek savlarını temellendirmeyi tercih etmektedirler.

İlk bakışta, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler iki ayrı anlayışın temsilcileri olsa da bu durumun mutlak bir farklılaşmayı temsil etmediği bu tez sonucunda ortaya konulmuştur.

Dünya Bankası;

- 1) Bretton Woods kuruluşu olarak küreselleşmeyi özünde faydalı bir gelişme olarak değerlendirir ve küreselleşme sürecinde durumu iyileşemeyen ülkelerdeki sorunun kaynağı olarak küreselleşmenin tam olarak gerçekleşmemesini görür.
- 2) Yoksullukla ilgili olarak kullandığı ölçüm teknikleri gelir yoksulluğuna yönelik olup, günlük kalori ihtiyacını hesaba katmaktadır. Bu anlamda, insanın şerefli bir varlık olarak hayatını devam ettirmesi değil; hayatını devam ettirmesi esastır.

UNDP ise;

- 1) Küreselleşme denilen olgunun başarısız bir proje olduğunu savunmaktadır. Öte yandan küreselleşme yine de UNDP için bir veridir. Küreselleşmenin yoksul yanlısı ve ehil bir durum kazanabilmesi için ise insani gelişim mantığının yoksullukla mücadele politikalarının merkezine oturması gerekmektedir.
- 2) UNDP, yoksulluğu çok boyutlu olarak algılayan insani gelişim endeksleri uygulamakta ve bu endeksler, özellikle orta insani gelişim düzeyinde yer alan ülkeler için Dünya Bankası yoksulluk tanımına göre çok daha yüksek bir yoksulluk (daha doğru bir tanımla yoksunluk) oranına ulaşmaktadır.
- 3) UNDP, küreselliğin eşitsizliği artırıcı yönüne ve insani yoksulluk kavramlarına çok daha önceden vurgu yapmıştır.

Öte yandan;

- 1) Dünya Bankası'nın UNDP'nin insani gelişim kavramını takip ettiği ve yoksulluk için çok boyutlu bir endekslemeye gitmese dahi yoksulluğun doğumdan sonra erken ölüm gibi boyutlarına politika dokümanları ve raporlarında yer verdiği görülmektedir.

- 2) Birleşmiş Milletler ise yoksullukla mücadelenin bir insan hakları sorunu olduğunu ortaya koysa da bu konuda bağlayıcı bir uluslararası politika metni olarak yayımlanan Milenyum Gelişme Amaçları'nda 2015'e kadar tüm dünyada yarıya indirilmesi öngörülen yoksulluğu tanımlarken Dünya Bankası'nın gelir yoksulluğu formülünü (günlük 1 dolar altında gelire sahip olmak) kullanmaktadır.
- 3) Her ne kadar UNDP göstergeleri yoksulluk durumunu Dünya Bankası'na göre daha yüksek bir biçimde gösterse de Yasemin Özdek'in de belirttiği gibi yoksulluğu Sahra Altı ülkelerine mahsus kılan, yani yoksulluğu marjinal bir olgu olarak gören bakış açısından kurtulamamıştır.
- 4) Birleşmiş Milletler, yoksullukla mücadele konusunda yine piyasaya dönük mekanizmalar kullanmaktan geri durmamakta; bu anlamda küresel çaptaki şirketlerle "Global Compact" metnini imzalamaktadır.
- 5) Dünya Bankası, her ne kadar Birleşmiş Milletler hiyerarşisi içerisinde yer almayıp bir Bretton Woods kuruluşu olarak kurulmuş olsa da kuruluşundan kısa bir süre sonra Birleşmiş Milletler sistemi şeklinde adlandırılan ve arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmayan kurumlardan oluşan yapıya özerk statüde uzmanlaşmış aracı kurum (specialized agency) olarak dâhil olmuştur.

Küreselleşmenin mahiyeti ve fayda-maliyet analizi ile küreselleşmenin yoksulluğu olumlu veya olumsuz yönde etkilemesi hususunda farklılaşan iki ayrı kamuoyunun fenomeni konumlandırdıkları yere göre Dünya Bankası veya Birleşmiş Milletler verilerini tercih ettikleri bir gerçektir.

Öte yandan bu farklı yönlendirme işlevinin gerçek anlamda bir kutup teşkil etmediği; tam tersine birbirini tamamlayıcı bir işlev üstlendiğini söylemek mümkündür. Küreselleşmenin özünde iyi veya kötü-başarılı veya başarısız olduğunu iddia etmek

küreselleşme ile birlikte yoksulluk konusunda geliştirilen stratejilerin piyasa yönlü olması durumunda doğaldır ki özünde sadece teorik kapsamda bir karşıtlık ifade edecektir. Bu nedenle de temelde aynı stratejileri öneren ve hatta arada hiyerarşik olmasa da sistematik bir ağ oluşturan bu iki kurumun ortak payda oluşturmadan birbirini mutlak bir biçimde geçersiz kılan bir mantığa mı sahip olduğu da tartışılması gereken bir konudur.

Nitekim bu iki örgütün organizasyonel yapısı ve karar alma mekanizmalarında gözlemlenen benzerliklerin yanı sıra ülkeler için bağlayıcı nitelikteki bir politika metninde ortaya konulan gösterge kesişmesi söz konusu iki uluslararası kurumun küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkileri konusunda temelde farklı bir anlayış sergilemediklerini göstermektedir. Bu anlamda, alışlagelen “Küreselleşme karşıtlarının gösterge referansı Birleşmiş Milletler iken, diğer tarafın Dünya Bankası’dır.” yönündeki bir genellemenin de mutlak bir geçerliliğe sahip olmadığı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Adaman, Fikret (2008), “Mikrokredi Uygulamalarının Değerlendirilmesinde Kullanılabilecek Bir Kıstas Olarak “Sosyal Dışlanma” Kavramı”, “2. Uluslararası Mikro Kredi Vasıtasıyla Yoksulluğun Azaltılması Konferansı” (Yayımlanmamış Bildiri), Kahramanmaraş

Aktan, Coşkun Can (1999), Gerçek Liberalizm Nedir?, T-Yayımları, İzmir, 1999, s.24

Batmaz, Nihat ve Özcan, Abdülvahap, Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri: Finansal Krizler, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, 19-21 Ekim 2007 Çanakkale, Sayfa 37-51

Birleşmiş Milletler, The United Nations System, http://www.un.org/aboutun/chart_en.pdf, (Son Erişim: 12.10.2009)

Chossudovsky, M. (1991), “Global Poverty and New World Economic Order”, Economic and Political Weekly, 26 (44), 2527-2535

Coşkun, Selim ve Tireli, Münir (2008), Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye, Nobel, Ankara, Mayıs

ERDEMİR, İsmail (2008), Düzenleyici Otorite Perspektifinden Mikro Finans, “2. Uluslararası Mikro Kredi Vasıtasıyla Yoksulluğun Azaltılması Konferansı” (Yayımlanmamış Bildiri), Kahramanmaraş

Kazgan, Gülten (2005) Küreselleşme ve Ulus-Devlet (Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. baskı, İstanbul, Haziran 2005

Latifee, H.I.(2008), Financial Inclusion Why & How, , “2. Uluslararası Mikro Kredi Vasıtasıyla Yoksulluğun Azaltılması Konferansı” (Yayımlanmamış Bildiri), Kahramanmaraş

Moon, B.E.(1996), “Poverty and Distribution of Inequality in Latin America-The Impact of Adjustment and Recovery in the 1980s”, by S.A. Morley”, International Studies Quarterly, 40 (S2), 272-78 (KE)

Morshed, Lamia(2008), Yoksullukla Küresel Mücadele Çalışmalarına Grameen Bankası'nın Katkısı, , “2. Uluslararası Mikro Kredi Vasıtasıyla Yoksulluğun Azaltılması Konferansı” (Yayımlanmamış Bildiri), Kahramanmaraş

Mutioglu, Halil (2003), Sefaletin Küreselleşmesi, Yoksulluk I. Cilt, Deniz Feneri Yayınları, İstanbul, S. 296-307

Osmanî, S. R. (2005), “Poverty and Human Rights: Building on the Capability Approach,” Journal of Human Development, 6(2), pp. 2005-219.

Özdek, Yasemin (2002), Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları (Editör: Yasemin ÖZDEK), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Birinci baskı, Ankara, Mayıs 2002 Sayfa 1-44

Sabah Gazetesi (2006), “Derviş küreselleşmeyi eleştirdi”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/11/24/eko100.html>, (24-11-2006) (11.11.2008)

Sapancalı, Faruk (2005), Sosyal Dışlama, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir

Şenses, Fikret (2006), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk – Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul

UNDP (2006), Human Development Report

Wade, R.H.(1999), “Sermaye Akışları Kavgasının Eşiğinde”, Foreign Policy (Türkçe baskısı), Kış, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 1998-99

World Bank (2001), World Development Report, 2000/2001: Attacking Poverty

World Bank (2002), Globalization, Growth, and Poverty - A World Bank Policy Research Report, 2002

World Bank (2003): Global Economic Prospects, 2003, s.29-30

Zengingönül, Oğul (2004), Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme, Adres Yayınları, Ankara